

Володимир Ковальчук, доктор педагогічних наук

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО БАЧЕННЯ МІСЦЯ І РОЛІ ВЧИТЕЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті автор розглядає актуальні проблеми вітчизняної освіти. У ряді випадків існуюча освітня практика не відповідає вимогам сучасного інформаційного й техногенного суспільства, а тому не може забезпечити своєчасну й адекватну підготовку молодих людей до майбутнього, а тому необхідна її суттєва перебудова, стратегічно орієнтована на формування нового типу інтелекту, іншого способу та стилю мислення, пристосованого до невідоротних соціально-економічних трансформацій.

Постановка проблеми. На нинішньому етапі розвитку України, вітчизняній освіті доводиться враховувати реалії новітніх умов розвитку економіки, техніки, освіти і культури не лише на вітчизняному, але й на європейському просторі. Принципово новий рівень усвідомлення потреби реформування системи освіти в Україні постав завдяки запровадженню новацій в економічній стратегії суспільного розвитку. У нашому суспільстві стало очевидним, що відбувається утвердження плюралізму форм власності, а тому домінування приватної власності зумовлює зміни в процесах соціалізації особистості, на що вже давно звертають увагу вітчизняні науковці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу існуючого стану речей в освітній сфері активно долучаються науковці і практики. Значний внесок у справу дослідження світоглядно-методологічного підґрунтя трансформації вітчизняної освіти зробили А.М. Алексюк, О.С. Анісімов, Г.О. Балл, В.П. Бех, О.А. Грицай, І.А. Зязюн, М.С. Коган, В.О. Кудін, Ф.Т. Михайлов, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласий, та інші. У той же час, описуючи особливості цього процесу і доводячи його давні традиції, вітчизняні фахівці-освітяни досить часто застосовують не автентичний категоріальний апарат, припускаються однобічності у своїх оцінках і висновках.

Мета статті. У своїй статті, автор має на меті, враховуючи існуючий рівень дослідження світоглядно-методологічного підґрунтя трансформації вітчизняної освіти, а також особливості сучасного етапу розвитку вітчизняної освіти в контексті розвитку європейської освіти, поглибити дослідження зазначеної теми, спираючись насамперед на визначення місця і ролі

світогляду вчителя у процесах трансформації і модернізації освіти.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток в Україні ринкових відносин, кардинальне реформування відносин власності, активне впровадження підприємництва в усі сфери діяльності тощо спричинили суттєві зміни у свідомості людини, переосмислення її місця в системі сучасних соціально-економічних відносин. Відома теза, що людина повинна самостійно формувати своє майбутнє, проявляти ініціативу, пошук, наполегливість при досягненні своєї мети, накладає свої відбитки і на методологію викладання низки навчальних дисциплін.

Слід враховувати, що не тільки період юнацтва, а й дитинство – це період формування соціально-природних передумов творення свого життя. Вже у дитинстві виникають духовні та духовно-практичні форми життєтворчості – мрії, прагнення, плани. Хоча маємо визнати, що якісний стрибок у формуванні здатності до життєтворчості відбувається саме у підлітково-юнацькому віці, "...коли головним психічним новоутворенням стає прагнення до самоствердження та орієнтованість на майбутнє" [1, 405].

Зрозуміло, що в цьому контексті неабияке значення має та сукупність цінностей, яку буде сформовано самою особистістю і під впливом зовнішнього оточення, що включає й освіту загалом. Вітчизняні науковці, які досліджують проблему цінностей, знають, що зацікавлений і систематичний аналіз проблем теорії цінностей було започатковано у вітчизняній філософсько-соціологічній літературі лише з середини 1960-х років. До того часу численні культурні, етичні, етнічні та релігійні феномени розглядалися

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО БАЧЕННЯ МІСЦЯ І РОЛІ ВЧИТЕЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

переважно поза межами ціннісних інтерпретацій. Значну роботу у плані дослідження теорії цінностей здійснили у 1970 – 80-х рр. провідні вчені з Інституту філософії НАНУ та філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка.

Сьогодні зрозуміло, що довгий час проблема цінностей як проблема науково-дослідницька обмежувалась, зважаючи на певні, об'єктивні для свого часу, соціальні обставини. Панування командно-адміністративного стилю управління економікою, політикою, ідеологією та мистецтвом проявилось насамперед у тенденції жорсткої регламентації індивідуальної діяльності. Сталось так, що сама можливість творчості, особливо у царині політики й ідеології, відчужувалась від конкретної людини, стаючи винятково прерогативою абстрактно-всезагальної адміністративної системи. Достатньо очевидно проявлялось це і в системі освіти на всіх її рівнях.

Під пануючим впливом ідеологічних стереотипів доби “розвинутого соціалізму” матеріальні і духовні цінності не могли повною мірою слугувати не те що декларованому всебічному розвитку особисті, але й розвитку особистості взагалі. Пригадується одна з популярних телевізійних передач: “Роби з нами, роби як ми, роби краще, ніж ми”. Вже сама назва “прогресивної” передачі демонструє обмеження творчої складової діяльності людини, оскільки для адміністративної системи неприпустимо, щоб робили не так, як “ми”. У такій ситуації і наукова творчість часто замішувалась на пануючій у суспільстві “міфології”, сліпій вірі в авторитети, була зорієнтована на вказівки “зверху”. Але якщо творчість не стимулює постановку питань “у чому сенс творчої діяльності?”, “яке відношення моєї творчості до творчості інших?”, “якими цілями, ідеалами та нормами повинна керуватись людина (вчений) у своїй діяльності?”, то це явно незадовільний стан речей.

Актуальність проблеми формування сукупності аксіологічних стереотипів нині в Україні загострилась як ніколи. Це відбувається в умовах формування, хочемо ми цього чи ні, мультикультурного суспільства. Саме про що свідчать і події листопада – грудня 2004 року, коли багатомільйонні маси людей заявили про нагальну потребу задоволення своїх прав, визначених вже століттями у світі існуючих ліберальних традицій: це право на життя, право на свободу, право на справедливе судочинство, право на свободу слова, свободу вибору релігії тощо. Наше суспільство почало усвідомлювати і заявляти про своє усвідомлення цього, що існують фундаментальні свободи, які ніколи не повинні бути порушені, і

існують певні привілеї та пільги, які хоча і є важливими, але все ж таки можуть бути скасовані або обмежені в тому випадку, якщо цього вимагає суспільна політика. Яким чином сьогодні **практично** ми зможемо втілювати в життя і в практичну свідомість молодого покоління ці ліберальні цінності? Саме це питання стає в площину ідеології освіти.

Мабуть, не зайве сказати й про те, яким чином у оновленій системі цінностей буде віднайдено місце для культур інших народів. Мультикультуралізм актуальний і для нашої культуротворчої свідомості, що викликає численні дебати у засобах масової комунікації тощо. Зрозуміло, що головним осередком цих дебатів є освітянські кола. Слід погодитись з Чарльзом Тейлором, який, акцентуючи увагу на особливостях формування системи освіти у країнах, що стають на шлях самостійного національно-культурного розвитку, пише: “Одним з центрів цих дебатів є, зокрема, гуманітарні факультети університетів, де висувуються вимоги змінити, розширити або скасувати “список” установлених для вивчення авторів” [2, 64]. Підстави цього можуть бути різні: більше авторів-жінок; більше “живих” чи, навпаки, “вже неживих” авторів; більше західноєвропейських класиків; більше класиків російської літератури тощо. І саме, зважаючи на численність різноспрямованих вимог, слід не скорочувати, а розширювати та змінювати навчальні програми не лише заради того, щоб кожен мав доступ до ширшої культури, але тому, “... що за допомогою цього робиться спроба забезпечити належне визнання тим, кого досі до жодних навчальних програм не включали” [там же].

Цілком логічно, що у сучасному мультикультурному, мультинаціональному, мультиконфесійному, мультикомунікаційному та багато в якому ще мультисвіті дуже багато почали говорити про “чужого”. Для нашої культури це не новина, адже і наш духовний авторитет і класик вітчизняної культури Т.Г. Шевченко теж закликав не лише навчатись своєму, але і чужого не цуратись. У цій частині свого дослідження не можна не звернути увагу на фундаментальну роботу про “Чужого”, яка належить Бернарду Вальденфельсу [3]. Враховувати феномен Чужого, починаючи з його появи в історії, з його місця в особистому і суспільному досвіді, із занепокоєння ним, а також усвідомлюючи зв'язок свого світу і світу чужого, – це й означає свідомо визначити ту сукупність цінностей, яка найліпше відображає сутність особистості. Хто зможе зробити це краще за відповідним чином підготовленого вчителя-наставника?

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО БАЧЕННЯ МІСЦЯ І РОЛІ ВЧИТЕЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Тож розмірковуючи над особливостями підготовки сучасного вчителя, неодмінно виявляєш важливе значення цінностей у філософсько-світоглядній складовій вищої освіти. А зважаючи на те, що переважна більшість учительства – це вчителі природничих дисциплін, історії, суспільствознавства і літератури, то виявляється, що світоглядно-методологічна підготовка, яка потребує вміння оперувати ціннісними орієнтирами та фундаментальними філософськими поняттями і категоріями на рівні вимог конкретних дисциплін, повинна займати і займає важливе місце в системі вищої освіти.

Вважаємо, що вплив на освітні процеси усієї сукупності вже зазначених у нашому дослідженні кризових явищ важко заперечити. Важливий чинник, що істотно впливає особливо на вищу освіту і який потребує дослідження, – це процес сучасної глобалізації. Адже глобалізаційні явища загострюють конкуренцію і в царині вищої освіти. Отже, вітчизняна вища школа повинна готувати конкурентоспроможного фахівця не тільки з огляду на умови України, а й з огляду на світовий контекст.

Зважаючи на цілий ряд взаємопов'язаних обставин сучасності, цілком слушно В.І. Кушерець розглядає систему освіти в ноосферному вимірі, підкреслюючи основні суперечливі тенденції, що виявляються в системі освіти в останні роки. Роль освіти зростає, а між тим у багатьох районах світу рівень освіти явно погіршується: освіта набуває рис елітарного характеру. В.І. Кушерець зазначає: “Внаслідок диференціації країн світового співтовариства за рівнем технологічного розвитку в останні роки істотно зростає роль систем освіти як геополітичного фактора [4, 37]. До того ж сьогодні стає очевидним, що можливість отримати гідну освіту на батьківщині стримує еміграцію молоді.

У контексті досліджуваної проблематики особливостей трансформації суспільних цінностей і відповідної модернізації світоглядно-методологічної і професійної підготовки вчителя у сучасному суспільстві заслуговують на автентичне сприйняття і застосування результати досліджень, яких досягли у різні часи В.Л. Іноземцев, О.М. Коршунов, В.І. Кушерець, М.І. Михальченко, І.С. Нарський, В.П. Тугарінов, О.І. Уткін, О.І. Яценко [4; 5 та ін.] та західні дослідники Д. Белл, З. Бжезинський, Е. Вайцеккер, Д. Гелбрейт, Г. Кан, Г. Маркузе, А. Печчеї, І. Пригожин, Д. Рісмен, Ч. Тейлор, О. Тоффлер [6; 7; 8 та ін.] та інші. Адже перспективи майбутнього розвитку світової спільноти та особливості сучасного

цивілізаційного процесу в контексті розвитку освіти і нової системи цінностей – це дуже цікава й актуальна проблема.

Серед певної частини ідеологів та суспільствознавців існує намагання перетворити саму творчість у різновид освіченого егоїзму, що приводить до виключення усіх аксіологічних аспектів культури. Тут досить пригадати, наприклад, негативні екологічні наслідки застосування науково-технічної творчості, які виявились у нашому техногенно спотвореному суспільстві. Гуманістично орієнтовані мислителі, вчені та громадські діячі вже давно звернули увагу на одностороннє розуміння цінностей в індустріальному суспільстві. Саме тому Ауреліо Печчеї відзначав необхідність “...как можно скорее перейти от концепции, ориентированной на человеческие потребности и их удовлетворение, к другому понятию, в основе которого лежало бы человеческое развитие, а главной целью стало бы самовыражение и полное раскрытие возможностей и способностей человеческой личности” [6, 229].

Власне нині йдеться про утвердження через навчальний процес, зокрема через особистість вчителя нової системи цінностей, оскільки науково-технічний потенціал людства стає все потужнішим, комунікативна складова суспільного життя все важливішою, а суцільно особистісні відносини між людьми, коли можна дивитись один одному у живі очі, все більш випадковими, все складнішими. Адже можливість використати підручні засоби комунікації (наприклад, той же мобільний телефон) та стрімкі темпи життя частогусто заважають людям проводити більше часу у тісному спілкуванні один з одним. Те саме ми вже зараз спостерігаємо і в освіті, у поширюваних системах дистанційного навчання тощо, які відривають педагога – носія знань – від учня – споживача знань.

У плані усвідомлення особливостей феномена цінності як предмету виховання слід акцентувати увагу на основних точках зору, які видаються нам найбільш поширеними й обґрунтованими. Прибічники першої вважають, що цінності – це об'єктивні властивості речей, які вкорінені в їх власній природі. Звідси і відповідне уявлення про поділ цінностей на природні і суспільні. Прибічники другої точки зору вважають за необхідне обмежити сферу цінностей лише суспільною свідомістю. Перший підхід приводить до певної натуралізації ціннісних феноменів, до необхідності уявляти категорію “цінність” як універсальну, що відображає якості і природного, і суспільного світів. У цьому випадку до сфери теоретичного

